

eos a sanctuario; jam autem ipsi nullum habent sanctuarium; unde nulla jam eis est irregularitas, ac consequenter nec purificatio ad eam tollendam: itaque Iudei jam in suo errore, et conscientia erronea (qua putant se adhuc judaismo, et legibus hisce obstringi) permanentes ex hac sub conscientia non obligantur hisce posterioribus, sed tantum prioribus. Atque haec de seminifibro.

Tropolog. seminiflus est doctor et concionator impurus, verbosus et importunus. Semen enim est verbum Dei, Luce 8, 12; omnis ergo hereticus, et pseudopropheta, et quisvis verbo Dei abutitur, seminis profluvium patitur, quia verbis sacris luxurians ad suam laudem, et ad plausum populi: sic Epicurei dicebant de Paulo: *Quid vult seminiverbi?* (graece διεπεραπόρος) hic dicere? Actor 17, 18. Stratum ejus, est favor humanus; sedes, est voluptas, quam ex eo percipit; saliva, est carnis prudencia: quae omnia coquuntur tam ipsum, quam ejus discipulos. Semen coitus est sana et legitima doctrina: nam sicut vir et mulier una sunt caro, ita in collatione spirituali, doctor et auditor in uno spiritu copulantur. Vir ergo de quo hoc semen egreditur, laret corpus suum, id est, irreprehensibilem se in omnibus actibus faciat, utpote cuius officii est aliorum vitia corrigeare et reprehendere: sic et mulier, id est, auditor, debet pro viribus vitiorum sordes abjecere. Ita Radulph. et S. Gregor. 23 Moral. c. 13. Secundo, S. August. lib. de Bono conjugali c. 20; Cyril. lib. 15 de Adoratione, et Rupertu generaliis hec accipiunt. Per seminiflum, inquit S. August., *lex significare voluit animum, sua disciplina formam indecenter fluidum ac dissolutionem, quem forvari oportere significat, cum talen fluxum corporis jubet purificari.* Et Cyril. *Corporis, aut, fluor qui suppeditationem seminis ad nihil perducit, et partum illarum firmatatem enervat, significat mentem, quae nullum justum fructum profici, sed assidue ad id quod effectum dilabatur, et precipiti lapsu ad res turpes corrigit.* Particularius vero Rupert: *Quid est, aut, fluxus seminis aut sanguinis peti, nisi detractoris, aut etiam criminosis fluere verbis?*

Consequentes seminifli sunt verbosi et garruli. Verè Plutarchus in Moralibus: *Sicut semen, aut, quod statim effunditur, inimile est ad genitum, ita sermo garrulorum ad nihil conductus.* Zenus audiens adolescentem nimis garrulum: *Aures, inquit, in linguam deflare.* Ostendit autem adolescentes esse audire multa, paucam loqui. Ita Laert. lib. 7.

Isoocrates cuidam locutio querenti, cur duplice mercedem ab eo oratores artis studiosi postularet, respondit: *Alterem peto ut loqui, alteram vero ut tacere discat. In garrulo verborum flumen est, mentis gutta.* Illoines enim magnum possident vultus dentium ad coercendas leves sermones, inquit Stob. ser. 36. Zenus rursus multa garriente ita corripuit: *Ob id binas habemus aures, et unicum, ut plurima audiamus, loquamur autem paucissima.* Idem est discipulis suis aliquos dicebat esse πλεοπόρους, id est, varie rerum cognitionis studiosos, alios vero λογοπόρους, id est, lo-

quendi tantum studiosos. Idem de frivilis garriente dixit: *Nisi lingua in mente intuita disserueris, adhuc multi amplius dicendo delinques.* Clearchus dicebat. *Quae nolis audire, ea etiam ne dicito; que nolis dicere, ea ne auditio quidem.* Aurum enim et lingue magnum est periculum. Appollonius dicebat: *Loquacitatem multos habere errores, silentium autem tutum esse.* Idem rogatus qui sunt optimi hominum? Qui, ait, in dicendo sunt brevissimi. Demosthenes cuidam in convivio multa loquunt: *Si tam multa, at, sapientes, nunquam tam multa locutus es.* Idem rogatus cur unam habeamus lingua, duas aures? *Quia, inquit, duplo plus audiendum est, quād loquendum.* Lyon aiebat: *Sicut hirundines perpetuo garritu familiaritatis voluntatem perdunt, sic garrulus perpetuo obtundentes molestos esse auditores.* Unde proverbium: *Hirundines (id est garrulos) tecto ne excipe.* Archelaus tonis garrulo roganti: *Quoniam te radam, & rex? silendo, inquit.* Alius jurisconsulto loquaci dixit: *Non oportet multis verbis pauca dicere, sed paucis multa.*

Ausonius: *Sicut, ait, vascula innata maximè flumin, ita quibus minimum inest mentis et crisis, hi sunt loquacissimi.* Easopos dixit: *Loquacitatem finis est infotum.*

Graci tradunt cornicem repulsam esse à Pallade, id est, garrulitatem à meditatione et sapientia. Ita Pierius hierogl. 20. Apud Romanos Citera, effigies erat quemad arguta et loqua, quæ ridiculi gratia in pompa vehabantur. Unde M. Cato in Cocilium: *Quid ergo, ait, dicere amplius? quem ego denique credo in pompa vestitum iri ludis pro Citeria, ac spectatoribus sermocinaturum.*

Scriptis Plutarchus librum de Garrulitate, in quo inter alia hec habet: *Alii sermones continent, garruli autem pleni sunt rimarum, et perfundi deinde tanquam vase, mente cassi, sono pleni obambulant. In eo sunt infelices, quod neque audiunt, neque audiuntur. Sermonis finis est, ut fidem faciat audientibus: nemo autem fidem habet loquacitatem, etiam vero loquantur. Quod in corde sibi est, id est, in lingua ebris, garrulitas periculosa est, odiosa et ridicula. Diendi magistros habent homines, tacendi autem deos, silentium in initiationibus mysteriis quasi per manus accipientes.* Ägyptiorum rex cùm Pitaco victimam mississet, jussissest optimam ac pessimam carnem eximere, lingua exemplum remisisit; quasi lingua tam malorum quam bonorum maximum sit instrumentum. Qui ingenium regiamque adepti sunt eruditorem, primis silencie, deinde loqui didicerunt. Discipuli Pythagora quinquevium facebant. Locutum esse, sepius me penitus, ait Simondes; tacuisse nunquam. Silentium non solus stinum non conciliat, ut ait Hippocrates, verum neque tristitiam, nec dolorem. Seminiflui ergo sunt seminifli.

Vers. 19. — MULIER QUE REDEUNTE MENSE PATITUR FLUXUM SANGUINIS (menstrui) SEPTEM DIEBUS SEPARABITUR, NON EXTRA CASTRA; NAM CJUS REI NULLA FIT HIC MENTIO, UT FIT DE POLLUTO IN SONNIS: HIC ENIM JUBETUR EGREDI CASTRA, DEUT. 25, 10; SEPTEPARABITUR A COMMUNICATIONE HOMINUM, IDQUE PER SEPTEM DIES, NON

quod omnibus illis diebus sanguis fluat, sed quod non possit flire ultra.

Nota. Menstrua sunt mulierum profluvium, et purgatio frigidæ ei indigesti humoris, quem natura quasi noxiū expellit. Dicta sunt menstrua, quod quolibet mense mulieribus quæ ejus astatis sunt ut possint concipere, soleant accidere, unde etiam menses appellantur. Menstruum virus describit Plinius lib. 7, c. 15: *Nihil, ait, reperitur mulierum profluvio magis monstrificum: accensu ejus superventu musta, sterilent tactæ fruges, moriantur insita, exurunt hortorum germina, fructus arborum quibus insidere decidunt, speculorum fulgor ipso aspectu habebatur, acies ferri prestringitur, ebriosque nitid; atve apum emoruntur; as etiam atque ferrum rubigo protinus corripit, odorque dirus aera, et in rabiem aguntur eo gustato canes, atque insanabilis veneno mortis insigfit. Merito ergo hie menstrua, et menstruata immunda censerunt. Vide hic, quid sit mulier etiam speciosissima, scilicet vas sordidum, esca vermium. Mulier speciosa, inquit Diogenes, est templum adificatum super cloacam.*

Ita casta illa matrona monachi cujusdam tentacionem libidinis sapienter elicit, dicens: *Nunc ego sum in menstruis, et nemo nisi appropinquare potest, neque odorari præ fatore.* Testis est Joannes Moschus in Prato spirituali cap. 415. Mulier ergo pulchra est se polvorum dealbatum, splendidum exterius, sed interius sanie et sordibus plenum: has enim tegit et continet pellis ejus rosea et rubicunda.

Vers. 20. — OMNES QUI TETIGERIT EAM, IMMUNDUS ERIT, si sit grandior, et compos rationis, nam infans tangere matrem puerperam, sungenis ejus ubera, non contaminabitur ejus contactu: hic enim excusa necessitas, et naturæ pietas, atque infantilis.

Vers. 20. — OMNE VAS, OMNE INSTRUMENTUM: sic S. Paulus dicitur ras electione, id est, instrumentum electum; sic Sacraenta dicuntur vasa, id est, instrumentum gratis.

Vers. 24. — SI COERIT CUM EA VIR TEMPORE SAN- GUIS MENSTRUALIS, IMMUNDUS ERIT SEPTEM DIEBVS, SI VIDELICET RES LATET, TUNC ENIM OCCELLI EXPIARI POTERIT; SIN AUTEM RES PRODATOR, IPSIQUE ACCUSERET ET CONVINCERAT, TUNC UNA CUM FEMINA OCCIDENDUS EST, UTI PRECIPITUR C. 20, 48.

Vers. 25. — MULIER QUE FATTUR MULTIS DIEBUS FLUXUM SANGUINIS, puta hemorrhoides, qualis fuit Haemorrhoida illa sanata à Christo, Marci 3, vers. 26, hæc immunda est et naturaliter et legaliter.

CAPUT XVI.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen post mortem duorum filiorum Aaron, quando offrantes ignem alienum, interfici sunt:

2. Et præcepit ei, dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediar sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio quo tegitur arca, ut non moriatur (quia in nube apparebo super oraculum),

3. Nisi haec ante fecerit: Vitulum vero peccato offret, et aritem in holocaustum.

VERS. 27. — QUICUMQUE TETIGERIT EA, ea, scilicet stratum et vas. Ita Romana, Hebr., Chald.; male ergo Planitiana legunt eam.

Qui (sacerdos) UNUM (turturum, vel pullum columbam) FACIT (immolabit) PRO PECCATO. Non quod fluxus ille menstruum verè peccatum sit, sed quod sit legis immunitia, et legale peccatum; tale peccatum erat et leprosus, et fluxus seminis. Vide can. 31.

ROGABITQUE PRO EA CORAM DOMINO, ET PRO FLUXU IMMUNDITATE EIUS, ut scilicet liberetur ab immunitate legali, quam ex hoc fluxus contraxit. Unde hebrei testi, expiabit eam à fluxu; passim enim hoc capite et preced., purgatio hæc à peccato, de tali immunitate legali accipienda est. Quare non recte Abulens, haec hoc versu et similia vers. 15 sic exponit, q. d.: Rabbi pro fluxu sanguinis et seminis, ut scilicet ille sistatur et non redcat.

Tropolog. fluxus tam menstruum quād sanguinis significat partim idolatriam; tum quia in eā, anima, relicto Deo, per imnumera deorum portantur dilabuntur; tum quia idolis sanguine etiam humano litabatur; ita Isychius: partum eos, qui per terram et carnalia desideria quibus astutus, diffundunt in varias concupiscentias; hic fluxus energet nos facit, et ne diabolos precipitant resistere possimus, invalidos reddit: hinc de tali anima dicit Jerem. c. 2, v. 24: *Omnes qui querunt eam, non deficient, in menstruis ejus invenient eam.* Ita Rudolph.

Abulensis in c. 21 Levitici, q. 2, alter hoc adaptat: *Leptosi, aut, fluentes semine et menstruante significant excommunicatos excommunicatione majori; qui vero eos tangunt, significant eos qui minorem excommunicationem cum in conversando contrahant.* Unde et lepros, id est, excommunicatis, iudicium tantum ad sacerdotes pertinet.

Vers. 31. — DOCEBIS ERGO FILIOS ISRAEL, UT CAVEANT IMMUNDITIAM, ET NON MORIANTUR IN SORDIBUS SVIS, CUM POLLUERUNT TABERNACULUM MEUM; q. d.: CAVEANT IMMUNDI INGREDI TABERNACULUM MEUM; aliquo ergo ego ex morte puniam propter sordes suas, quod scilicet laborante sordido fluxu seminis vel sanguinis, aut fuerint ingredi meum tabernaculum, illudique hoc ingressu suo, sūaque immunditia inficeret et pollueret.

Septuag. vertunt, εὐθέως νοτίσσε αἴνο τὸ ἀπολεπτόν, id est, religiosè carentes facies filios Israel ab immunitatis suis; εὐθέως enim et religiosum, et cautum carentemque significat.

CHAPITRE XVI.

4. Le Seigneur parla à Moïse, après la mort des deux fils d'Aaron, lorsqu'offrant à Dieu un feu étranger, ils firent tirer.

2. Et il lui donna cet ordre, et il lui dit: Dites à Aaron votre frère qu'il n'entre pas en tout temps dans le sanctuaire qui est au-dedans du voile devant le propitiatoire qui couvre l'arche, de peur qu'il ne meure; car j'apparaîtrai sur l'oracle dans la nécé; et je punirai la témérité de ceux qui oseront m'approcher sans y être préparés.

3. Qu'il n'y entre donc qu'après avoir fait ceci: il offrira un veau de son troupeau, pour le péché dont il peut être coupable, et un bœuf en holocauste.

4. Tunc linéa vestitur, feminalibus linéis verenda celabit, accingetur zóna linéa, et dárám linea imponit capiti; haec cuim vestimenta sunt sancta, quibus cunctis, cùm lotus fuerit, induetur.

5. Suscepitque ab universa multitudine filiorum Israel duos hircos pro peccato, et unum aritem in holocaustum.

6. Cùmque obtulerit vitulum, et oraverit pro se et pro domo sua,

7. Duos hircos stare faciet coram Domino in ostio tabernaculi testimonio;

8. Mittensque super utrumque sortem, unam Domino, et alteram capro emissario;

9. Cujus exierit sors Domino, offeret illum pro peccato;

10. Cujus antem in caprum emissarium, statuet eum vivum coram Domino, ut fundat preces super eo, et emittat eum in solitudinem.

11. His ritè celebratis, offeret vitulum: et rogans pro se et pro domo sua, immolabat eum;

12. Assumptio thibulio, quod de primitiis altaris implevit, et hauriens manu compositum thymiamina in incensum, ultra velum intrabat in sancta;

13. Ut positis super ignem aromatibus, nebula eorum et vapor operiat oraculum, quod est supra testimoniū, non moriatur.

14. Tollit quoque de sanguine vituli, et asperget dignatio septes contra propitorium ad orientem.

15. Cùmque mactaverit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem ejus intra velum, sicut praeceptum est de sanguine vituli, ut asperget a regione oracula;

16. Et expiet sanctuarium ab immunditiis filiorum Israel, et a prævaricationibus eorum, cunctisque peccatis. Juxta hunc ritum faciet tabernaculo testimonium, quod fixum est inter eos in medio sordium habitacionis eorum.

17. Nullus hominum sit in tabernaculo, quando pontifex sanctuarium ingreditur, ut roget pro se et pro domo sua, et pro universo eoto Israel, donec egrediatur.

18. Cùm autem exierit ad altare quod coram Domino est, oret pro sc, et sumptum sanguinem vituli atque hirci fundat super cornua ejus per gyrum;

19. Aspergesque digitō septem, expicit, et sanctificat illud ab immunditiis filiorum Israhel.

20. Postquam emundaverit sanctuarium, et tabernaculum, et altare, tunc offerat hircum viventem;

21. Et posita utraque manu super caput ejus, constitutus omnes iniurias filiorum Israel, et universa delicta atque peccata eorum: quæ imprecans capiti ejus, emitat illum per hominem paratum, in deserto.

22. Cùmque portaverit hircus omnes iniurias eorum in terram solitariam, et dimissus fuerit in desertum,

23. Reveretur Aaron in tabernaculum testimonii,

4. Et avant de les offrir, il se revêtra de la tunique de lin, il couvrit en lui ce qui doit être couvert, avec un vêtement de lin; il se coindra d'une ceinture de lin; il mettra sur sa tête une tiare de lin, car ces vêtements sont saints; et il les prendra tous après s'être lavé.

5. Il recevra ensuite, de toute la multitude des enfants d'Israël, deux boucs pour le péché du peuple, et un bœuf pour être offert en holocauste.

6. Et lorsqu'il aura offert le veau pour son péché particulier, et qu'il aura prié pour soi et pour sa maison;

7. Il présentera devant le Seigneur les deux boucs à l'entrée du tabernacle du témoignage :

8. Et jetant le sort sur les deux boucs, pour voir lequel des deux sera immolé au Seigneur, et lequel sera le bœuf émissaire, qui sera envoyé dans le désert.

9. Il offrira, pour le péché du peuple, le bœuf que le sort aura destiné à être immolé au Seigneur.

10. Et pour celui que le sort aura destiné à être le bœuf émissaire, il le présentera vivant devant le Seigneur, afin de faire sur lui les prières, et de l'envoyer ensuite dans le désert.

11. Ayant donc soin que tout soit fait selon l'ordre qui lui est prescrit, il offrira premièrement le veau de son troupeau; et priant pour soi et pour sa maison, il l'immolera au Seigneur.

12. Puis il prendra l'encensoir qu'il aura rempli de charbons de l'autel; et prenant avec la main les parfums qui auront été composés pour servir d'encens, il entrera au-delans du voile, dans le Saint des saints.

13. Afin que les parfums aromatiques étaien mis sur le feu, la fumée et la vapeur qui en sortira couvre l'oracle qui est au-dessus du témoignage, en sorte qu'elle le dérobe à la vue d'Aaron, et qu'il ne meure point, comme il arriverait s'il l'avait regardé avec curiosité.

14. Il prendra aussi du sang de veau, et y ayant trempé le doigt, il en fera sept fois les aspersions vers le propitoiaire, qui est à l'occident, et vers le voile qui est du côté de l'orient.

15. Et après avoir immolé le bœuf pour le péché du peuple, il en portera le cœur au grand-dedans du voile, selon qu'il lui a été ordonné touchant le sang du veau, afin qu'il en fasse les aspersions devant l'oracle.

16. Et qu'il purifie le sanctuaire des impuretés des enfants d'Israël, des violences qu'ils ont commis contre la loi, et de tous leurs péchés. Il fera la même chose au tabernacle du témoignage qui a été dressé parmi eux, au milieu des impuretés qui se commettent dans leurs tentes.

17. Que non homme ne soit dans le tabernacle, quand le pontife enterra dans le desaint des saints, pour prier pour soi-même, pour sa maison et pour toute l'assemblée d'Israël, jusqu'à ce qu'il en soit sorti.

18. Et lorsqu'il en sera sorti pour venir à l'autel des parfums, qui est devant le Seigneur, qu'il prie pour soi; et qu'ayant pris du sang du veau et du bœuf, il le répande sur les cornes de l'autel, tout autour;

19. Ayant aussi trempé son doigt dans le sang, qu'il en fasse sept fois les aspersions, et qu'il expie l'autel et le sanctuaire, le purifiant des impuretés des enfants d'Israël.

20. Après qu'il aura purifié le sanctuaire, le tabernacle et l'autel, il offrira le bœuf vivant;

21. Et lui ayant mis les deux mains sur la tête, il confessera toutes les iniurias des enfants d'Israël, toutes leurs offenses et tous leurs péchés: il en chargera avec imprécation la tête de ce bœuf, et l'enverra au désert par un homme destiné à cela.

22. Après que le bœuf aura porté toutes leurs iniurias dans un lieu solitaire, et qu'on l'aura laissé aller dans le désert.

23. Aaron retournera au tabernacle du témoignage, et ayant quitté les vêtements dont il était auparavant

et depositis vestibus, quibus prius induitus erat, cum intraret sanctuarium, relictisque ibi,

24. Lavabit carnem suam in loco sancto, indueturque vestibus suis. Et postquam egressus, obluteri holocaustum suum, ac plebis, rogabit tam pro se, quam pro populo :

25. Et adipem, qui oblatus est pro peccatis, adolebit super altare.

26. Ille vero, qui dimiserit caprum emissarium, lavabit vestimenta sua et corpus aqua, et sic ingredietur in castra.

27. Vitulum autem et hircum, qui pro peccato fuerant immolati, et quorum sanguis illatus est in sanctuarium ut expiatio completeretur, asportabant foras castra, et comburebant igni tam pellis quam carnes eorum finium;

28. Et quicunque combusserit ea, lavabit vestimenta sua et carnem aqua, et sic ingredietur in castra.

29. Erigitque vobis hoc legitimum sempiternum. Mense septimo, decimi die mensis, affligitis animas vestras, nullumque opus faciatis, sive indigena, sive advena qui peregrinatur inter vos.

30. In hunc die expiatio erit vestri, atque mundatio ab omnibus peccatis vestris : coram Domino mundabitur.

31. Sabbatum enim requiescit, et affligit animas vestras religione perpetua.

32. Expiciabit autem sacerdos, qui uncus fuerit, et cuius manus initiatæ sunt ut sacerdotio fungatur pro patre suo : indueturque stola lineata et vestibus sanctis.

33. Et expiciabit sanctuarium et tabernaculum testimoniū atque altare, sacerdotes quoque et universum populum.

34. Erigitque vobis hoc legitimum sempiternum, ut oreatis pro filiis Israel, et pro cunctis peccatis eorum semel in anno. Fecit igitur sicut præcepérat Dominus Moysi.

COMMENTARIUM.

Vers. 1. — LOCUTUS EST DOMINUS AD MOYSEN, POST MORTEM DUOREM FILIORUM AARON, q. d.: Mox a morte et strage sacerdotum novellorum, et hunc de festo expiacionis sanxit Deus, ut hoc exemplo et vindicta cautorum deinceps reddebet sacerdotibus in exequendo officio suo, et lege quam hic statuit.

Quares, quando et cur institutum sit hoc festum expiacionis? — Hebrei, quos sequitur Lyran. et S. Thom. 1-2, q. 402, art. 4, ad 10, et Bibera lib. 5 de Templo c. 11, putant hoc festum institutum esse in memoriam remissionis idolatriæ, quia Iudei vitulum aureum confirant, Exodi 32, 4; ideoque celebrari decimam die septembri, eò quod illo die Moses descendit de Sina, ferens secundas legis tabulas, et denuntians populo peccati remissionem, Deumque eis iam esse placatum: putant enim ipsi, Mosen ter fuisse in monte per 40 dies, ita ut universum ibi cum Deo fuerit 120 dies, hasserique in monte usque ad 10 diem mensis septimi; nam Moses ascendit in montem

septimā die mensis tertii, ut dixi Exodi 24, 12; et Exodi 33, 19. Inde numera dies 120, pervenies ad 10 diem mensis septimi. Verum haec sententia falso nuntiatur fundamento: nam primum, Mosen non ter, sed bis tantum fuisse in monte per 40 dies, scilicet semel ante primas tabulas, et secundum, ante secundas, ostendit Exodi 34, 28; idem magis patetibit Deut. 9, 25. Secundū, quia diu post descensum Mosis de monte, ac promulgata peccati veniam (quæ contingit anno primo egressis ex Egypto, die 28 mensis quinti, ut ostendit Exodi 24, 28), occisi sunt filii Aaron, videlicet fabricato iam tabernaculo, sub initium anni secundi; instituto autem hujus festi contigit post occisionem horum filiorum, ut hic dicatur. Haec enim erectus sit tabernaculum, et Aaron filius ejus consecrati sunt sacerdotibus die primo mensis primi anni secundi egressus Hebreorum ex Egypto, ut patet Exod. 40, vers. 12 et 15, inde die octavo occisi sint filii Aaron, offerentes ignem alienum, ut patet Levit. 10,

1, collato cum cap. 9, 1, Deus autem hoc festum instaurerit mox post eodem horum filiorum, ut hic dicitur; hinc sequitur Deum circiter die nono mensis primi instituisse hoc festum expiationis, jussisseque illud celebrari die decimo mensis septimi.

Respondeo ergo prima: Ocasio hujus festi instaurandi fuit peccatum irreverenterie, in tabernaculo admissum a filii Aaron, offerentibus ignem alienum, ut hic instauratur. Ad illud enim precavendum, et ad reverenteriam tabernaculi et sanctorum sancientiam et inculcandam, iubet hic Deus, ut non nisi semel in anno pontificis Sanctorum ingrediatur, ad tabernaculum expandi, idque non nisi cum summa reverentia, et premissis multis ritibus et sacrificiis. Respondeo secundum: Causa festi fuit, ut eo fieret generalis expiatio omnium peccatorum, toto anno tam a sacerdotibus quam a populo admissorum; sicut apud Christianos in festo pasche fit communis omnium expiatio, per confessionem omnibus indictam; cuius rei hoc festum expiationis apertissimum fuit symbolum et figura, de quo plura v. 29.

Nota. Judei hoc festum non celebrarunt toto tempore 40 annorum, que peregrinati sunt in deserto; nam post dedicationem tabernaculi, nulla amplius ab eis in deserto oblati fuerunt sacrificia, quia tamen hoc festo hic jubentur offerri.

VERS. 2. — NE OMNI TEMPORE INGREDIATUR SANCTARIUM QUOD EST INTRA VELUM, puta infra sanctorem tabernaculi partem, que ab interiore dirimiru velo, dicturum Sanctum sanctorum. Ex v. 2 et 29, et 33, et clariss ex Epist. ad Hebr. 9, 7, colligunt semel tantum in anno, scilicet decimam die mensis septimi in festo expiationis, lieuisse pontifici ingredi Sancta sanctorum, idque non nisi cum incenso, et previis sacrificiis, que hie prescribuntur; ut hanc ratione loci, Deique ibi habitant, reverentia et religio tam pontifici, quam populo, incurreretur.

Opinatur aliqui, id quod sanctitur hic, ut nemo nisi

summus pontifex intret in Sanctum sanctorum,

idque semel in anno in festo expiationis, limitandum esse ad

solemnum ingressum, quo solemniter res divina facienda erat in Sancto sanctorum: nam transacto illo tempore lieuisse illis, qui sanctitate erant insignes, ingredi Sanctum sanctorum. Sic enim S. Jacobum illud ingressum esse testatur. Epiph. hær. 78, et Hegesippus lib. 5, et ex eo Euseb. lib. 2 Hist. cap. 23. Ita censet noster Christoph. à Castro in Hist. Deiparae cap. 3, p. 125, additum B. Virginem presentatam in templo habuisse, vel certe orasse in Sancto sanctorum. Hoc enim disertè assertit Eudoxius successor S. Petri in cathedrali Antioch. apud Nicæph. lib. 2, c. 55, et Germanus Constant. Patriarch. orat. de Oblatione Marie. Accedunt Andrea Cretensis de Dormit. Deiparae, et Gregorius archiep. Nicomedie orat. de Oblatione Marie, qui dicunt B. Virginem in adyis seu penetralibus templi habuisse, Verum haec limitatio videtur esse nimia legis laxatio; lex enim disertè dicit sanctaque ne summus pontifex (multò minus quilibet alias sacerdos vel Iudeus) unquam ingrediatur Sanctum

sancitorum, nisi cum sacra peracturus est in eo, ad illum expandi in die expiationis. Unde Abulens, hoc loco expressè docet, nulli omnino nisi pontifici licuisse ingredi Sanctum sanctorum, excepto unico Moysi, qui erat supra pontificem, utpote legislator et dux populi. Hic enim iussu Dei in dubiis ad consilendum Dei oraculum ingrediebatur Sanctum sanctorum, ibique Deum sibi ad singula ex propitiatorio respondentem audiebat, ut patet Num. 8, 79. Secundo, quia virginis Deo devota, inter quas habitavit B. Virgo Deipara, degebant in atrio ad ostium tabernaculi, ut patet Exodus 38, 8, et 1 Reg. 2, 22. Quis ergo dicat illas omnes habuisse vel orasse in Sancto sanctorum? Idem videatur dicendum de B. Virgine, presertim cum illo tempore arcana et incognita esset ejus sanctitas et dignitas, quod scilicet futura esset mater Dei? atque ipsa ex humiliitate suam sanctitatem celare exteris virginibus sese aquabat, imò submittebat, iuxta illud : *Respirit humilitatem ancilla sue.* De S. Jacobo ingrediente Sanctum sanctorum quid sentiendum sit, dixi in proemio ejus epist. Patres qui dicunt B. Virginem habituisse in adyis, vel in Sancto sanctorum, omnes, excepto uno Germano, qui nimis clare loquitur de Sancto sanctorum strictius accepto, per aedytum et Sanctum sanctorum videntur accipere sanctuarium, sive templum: hoc enim vocatur Sanctum sanctorum, id est, Heliæ phrasii sanctissimum, comparatione facta cum domibus loquacis profanis. Igitur B. Virgo habitavit in Sancto sanctorum, id est, in templo quod erat sanctissimum, puta in atrio: hoc enim erat templum laicorum; in coquè erat penetrale, id est, habitaculum intimus et semotus, in quo habitabant virginis Deo et templo addicte. Aut certè vocatur Sanctum sanctorum, quia illi fornicatio obscures erat, aut cohærebat sicut etiammum habitacula annexa templo, templi nomine censentur. Orantes enim in templo, presertim virginis sacre, spectabant Deum in Sancto sanctorum populo, incurreretur.

Allegoricè, significabatur Christus hic sui sanguine ingressurus in Sanctum sanctorum, et cœlum reservatus. Ita Apostolus Hebr. 9, 12. Semel enim in anno illuc ingressus est Christus: nam annus in hoc legali sacrificio omnium temporum exprimit cursum et circuitum. Ita Radulph.

Tropologicè, in personâ summi pontificis, omnis cum capite suo Christo, electorum Ecclesia designatur; ingredimus enim et nos qui vivimus Sanctum sanctorum, puta cœlum, non adhuc reipsa, sed per spem, meritum, desiderium et contemplationem: nubes humanitatem Christi, vel divine visionis profunditatem significat. Ita Radulph.

Quia in NUBE APPAREO SUPER ORACULUM, super propitiatorium. Nota. In Sancto sanctorum tam tabernaculi quam templi nulla erat fenestra, nulla lucerna aut lux, idque ad reverentiam tantorum arcanorum quae erant in Sancto sanctorum, que prouide Deus à nemine, ne à pontifice quidem, conscipi volebat. Hinc quia pontifice illud ingrediente, et valvas vel cortinas aperiante, aliquod lumen ex lucernis que ardabant in

Sancto, vel ex radiis solaribus per has valvas diffundebatur in Sancto sanctorum, hanc de causâ jussit Deus ad illud offuscandum, pontificem adolere thymiam, et sufflu nubem fumosam toti loco induci, ne quid vide posset, ut aspectum Sanctorum quem ponitificis revelaret ingressus, nubes velaret incensi, inquit Origenes; et maximè ne pontifex videret corpus angelî, secum loquentis vice Dici ex propitiatorio, sive oraculo. Licer enim non sit certum, tamen satis probabile est, angelum ita loquenter corpus humanum æque ac vocem assumisse: idque probatur primo, quia hoc significant haec verba: *In nube appareo super oraculum, q. d. : Ex nube crassâ formabam mihi corpus, illudque assumam et colloca inter cherubim super arcum, ut ex propitiatorio respondeam et fundam oracula: hic de causa vicissim corpus illud incensi fumo quasi nube contegi volo, ut per illud quasi per velum appaream et loquer. Secundo, quia hoc naturalius est, ut scilicet votu humana à corpore humano, quā puro acre procedat. Tertiù, quia Ezechiel c. 1 videt Deum specie humana insidente curri cherubim: simile autem, imò idem fuit in cherubim arcæ mosaiæ, ut ibi dixi. Quartò, quia idem volebat Deus pontificem ingredi Sancta sanctorum cum incenso, ut ejus fumo hunc sumum corpus tegeret, ne à pontifice conspici posset; ad vocem enim Dei loquentis tegendam, non erat opus fumo, vox enim non videtur, sed auditor, et vocem hanc suam audiri volebat Deus. Quintò, quia ob hanc causam dicitur, Daniel. 3, 55, Deus sedere super cherubim in propitiatorio, indeque loqui (loqui enim est oris et corporis humani; nemo enim sedens loquitur nisi homo) Exod. 25, 22, Num. 7, 89, quia scilicet corpus hoc à Deo, id est, ab angelo Dei personam sustinente, assumptum, sedebat in propitiatorio, ita ut area esset scabellum pedum ejus, psal. 98, 5. Est hac sententia Abulens. q. 22 in Exod., Vilapando lib. 4 de Templo, c. 54, et aliorum. Contrarium tamen sententia Cajetan, scilicet Deum hic non assumpsisse corpus, sed apparuisse tantum per nubem et fumum incensi: *Conspici, inquit, Deum in nube super propitiatorium, est eum in nube thymiamatis super propitiatorium representari.**

VERS. 3. — NISI HEC ANTE FECERIT: VITULUM PRO PECCATO OFFERET, ET ARICITEM IN HOLOCAUSTUM. Ante, etc., partim immolando, et vitulum pro peccato: hujus enim sanguinem inferre debet in Sanctum sanctorum; partim presentando Deo, ut aricitem; hic enim aries non ante, sed post pontificis in Sanctum sanctorum ingressum, et rursus egressum, immolabatur in holocaustum.

VITULUM PRO PECCATO OFFERET. Hunc vitulum offerebat pontifex pro suis et sua familiæ peccatis, toto anno scienter vel ignoranter admissis, ut patet v. 6; nam pro peccatis populi non vitulum, sed hircum offerebat, ut patet v. 7 et 15.

Allegoricè Christus obtulit vitulum, id est, seipsum pro peccatis suis, id est, nostris, que ipse in se luenda transtulit: oravit pro se et domo suâ, id est, pro Apostolis et omnibus credentibus, Joan. 17, v. 9;

obtulit et hircum, id est, penitentiam populi sui. Ita Radulph.

VERS. 4. — TUNICA LINEA VESTIETUR, FEMINALIBUS LINIS, etc., puta femoralibus, tegentibus utrumque femen, sive femur.

Nota. Pontifex hoc festo expiationis non utebatur vestibus pretiosis sibi propriis, et pontificalibus, uti taria, tunica hyacinthinâ, ephod, rationali et balteo; sed tantum communibus minorum sacerdotum: quia supplicabat pro venâ peccatorum tam suorum quam populi, eratque hoc festum non letitiae, sed mororis, penitentie et afflictions; unde, peracta expiatio, oblata holocausta tunc demum assumebat vestes pontificales. Simile jam videmus in die paraseves, cujus hoc festum erat typus: Ecclesia enim denudatur, sacerdos, imò et episcops, solum diaconum albis induit, cùm peragat officium passionis: quo peracto, ad perficiendum Missa sacrificium proprias et pretiosiores, puta sacerdotiales vel pontificales, induit.

VERS. 5. — SUSCIPETQUE AB UNIVERSA MULTITUDINE FILIORUM ISRAEL DUS HIRCOS PRO PECCATO. Hic est hostia pro peccatis totius populi, toto anno scienter vel ignoranter admissis.

Dices: Hebr. 9, 7, dicitur pontifex hac obtulisse tam pro suâ et populi ignorantia; ergo non pro peccatis scienter admissis.

Respondes: Ignorantia ibi, uti et alibi sepè, signifi- cat omne peccatum: nam, ut ait Sapiens Prov. 14,

22, et Aristoteles, 3 Ethic. : *Omnis peccans est igno- rans, quia imprudens.*

VERS. 6. — PRO DOMINA SUA, pro totâ familiâ sacerdotum omnium et Levitarum; nam hi non continent nomine populi, sed ad pontificis dominum pertinent.

Vers. 8 et 9. — MITTENSQUE SUPER UTRIQUE (super ambos hircos copulatim) SORTEM, UNAM DOMINO, ET ALTERAM CAPRO EMISSARIO: CUJUS EXERIT SORS DOMINO, OFFERET ILLUM PRO PECCATO. Super duos populi hircos talis jubetur hic jacit sors, ut pontifex duas, v. g., chartulas accipiat, uni inscribat nomen Dei, alteri nomen capri emissarii, mox utramque misceat, vel abscondat in urnâ aut sinu: et inde educat unam, eamque imponat uni hircu, alteram vero alteri; cui impo- sita fuerit chartula Dei, hic immoletur Deo pro peccato populi; alter vero, cui obtigit chartula capri emissarii, dimittatur liber. Hinc Judei fabulantur Deum hoc die expiationis sedere, ut distribuat sortes cuique hominum, utque quecumque unicuique even- tura sunt toto anno, disponat et constitut. Unde aliqui ex eius funduni sanguinem avis vel bestia super capita corum quos diligunt, ut eis propitient Deum, ut scilicet Deus, si eo die judicet et decernat corum sanguinem esse effundendum, pro eo suscipiat sanguinem hujus bestie. Refert et refutat hoc Abulens.: sapit enim superstitionem gentilium; nam gentiles dies habent fastos et nefastos, faustos et infastos, hos cavebant, illos ambebant. Ita Lucullus cum Tigrane dimicaturus pridiè nonas octobris, que dies nefasta erat, quod illo die Cimbri copias Capioni delieverant,

dicente tum quodam istam diem abominari Romanos et formidare: *Pugnemus ergo*, ait, *hodi strenue*, ut hanc diem quoque ex nefastis et tristis fastis letanique Romanis reddamus. Ita factum est; non quinque tantum Romanorum amissis, ultra centum hostium militum interemis; testis est Plutare in Lucullo.

Allegorice, hircus pro peccato significat Christum patientem et morientem in cruce; hircus emissarius significat Christi divinitatem, que in passione pati non potuit, et libera mansit; ita Theod. Isayetius et Cyril. lib. 9 contra Julian. ante medium: aut, ut Procopius, emissarius significat Christi animam et spiritum, qui à morte liber evasit, et tertio die in corpore gloriose resurrexit. Secundū, hircus pro peccato significat Christum immolatum: emissarius significat genus humanum, per quod Christi mortem a morte liberatum et manumissem est; ita Cyril. ibidem. Tertio, distinctius et aptius ad tropologiam, Origen. et Beda hic, atque S. Hieron. (vel quisquis est auctor: videtur enim ipse græz et hebreæ fuisse imperitus, ad consequenter non esse S. Hieron.) in cap. 15 Marci, per hircum pro peccato intelligent Christum morti adjudicatum; per emissarium Barabbam (unde et Rupert. per diuos hos hircos accepit Christum, et anachristum per Barabbam presignatum), qui dimisssus est liber quasi in extremum, peccata secum ferens populi clamantis et dicentes: *Crucifigo, crucifigo.*

Tropolog. hircus pro peccato sunt electi et salvandi; hircus emissarius sunt reprobri et damnandi: sors est divina reprobatio et predestinatione, quā Deus electos certissimis itineribus ad vitam æternam perducit, de quā dicitur Psalm. 50: *In te speravi, Domine; dixi, Deus meus es tu; in manibus tuis sortes mea*, q. d.: Cujus sortis ego sim necdum scio, tunc tamen potestas hoc esse scio, ut tibi sors mea exeat, et in electorum tuorum partem me transferat. Hircus enim Dei, non manet hircus, sed Deo occiditur; ita penitentes vita sua trucidant, et vitam commutant, ad eoque omnes Sancti et electi proper Deum mortificant tota die, imò et occiduntur, ut martyres, ut puri et gloriosi resurgent; alter vero emissarius manet hircus, et ut hircus dimittitur in solitudinem, id est, in terram tenebrosam, ubi nullus est ordo, sed summa dulcedo, puta in infernum, ut ibi lanetur à feris, id est, damnibus. Ita Rudolph. et Beda.

Malè ergo gentiles hanc sortem dixerunt esse fatum, quod omnibus rebus et actionibus hominum necessitatem imponeret. *Fatum*, inquit Chrysippus apud Gell. lib. 6, c. 2, est semper quodam et indeclinabilis rerum series, et catena volvens semetipsa sese, et implicans per exteriorum consequentias ordines, ex quibus aptata concreta est. Et Seneca in Oedipod. :

Fatis agimus, credite fatis.

Non sollicita possunt cura.

Mutare rati stamina fati;

Quidquid patinatur mortale genus,

Quidquid facinus, venit ex alio.

Et Solon dicebat fatum mortalibus adducere mala simul et bona. Verum S. Scriptura contrarium doceat, scilicet

bona quidem ex gratia Dei oriuntur, sed cooperante libero arbitrio: mala vero, ut sunt peccata, obdurtatio, etc., ac consequenter ipsa reprobatio et damnatio, oriuntur ex malâ hominis voluntate, quam Deus permitit et ordinat ad justam punitionem.

VERS. 10. — *CUIUS AUTEM IN CAPRÆ EMISSARIUM, STATUT EUM VIVUM CORAM DOMINO, UT FUNDAT PRECES SUPER EO, ET EMITTAT EUM IN SOLITUDINEM.* Alter est hic hircus sive caper, scilicet emissarius, sive emissus in solitudinem, ut eō quasi secum defecat peccata populi, quae sacerdos illi impetratus est, et quasi capit eius impositus.

Nota. Pro emissarium, hebr. est Azazel, quod primò recentiores Rabbini, et eos secuti Vatabl. et Oesterler, putant esse nomen montis, in quem hic hircus ducebatur, et ex quo precipitabatur. Addunt Judæi, flum vel funiculum rubrum ad cornu hujus hirci alligatum, fuisse versum in album, si Deus peccata populi condonaret; sin autem, mansisse rubrum. Unde vir dicens hircum in solitudinem, cum hanc coloris mutationem in filo videbat, mox inflabat cornu: inde alii ordine suo dispositi Jerusalem usque, similiiter bue insonabat, ut ominus populus terra seiret subiisse dimissa peccata. Fabellam hanc refert Oesterler. Secundo, R. Abraham putat Azazel significare demonem, quia fortis est. Unde quod non habemus, in caprœ emissarium, hebr. est laazazel, quod R. Abraham vertit, *pro forti*, q. d.: Statuet pontifex hunc secundum hircum, sistetque hircum, ut ipse populum liberet à forti, id est, à diabolo: sic et Valentinius apud Ireneum lib. 1, cap. 12, ponunt Azazel esse nomen demonum. Idem sensit Julianus Apostata, quem refutat Cyrilus lib. 9 contra eundem. Hinc et Cornelius Agrippa insignis magus lib. 2 de occultâ philosophiâ, assertit Azazel esse nomen unius demonum ex eis qui elementis præsunt, quibus suas operas magis et sagis impendunt: eundem quoque meridie regem esse, Amaymonum vocari ex Hebreorum Cabala tradit aut potius nognatur. Sic et Reuchlinus lib. 5 de Arte Cabalistica tradit Azazel in exercitu Satana latissime imperare.

Credibile est ex hisce Judeorum et hereticorum fragmentis, demonem aliquem postmodum hoc nomen Azazel assumisse, ut magos et sagas in hoc eorum errore confirmaret. Unde et eidem in hirci specie appareat, et in eadem ab his adoratur, fierique potest ut hic hircus pariter ab eis vocetur Azazel. Nam ab olim demones hirci speciem induisse, eō quod animal hoc lascivum sit superbumque, patet ex eo quod ipsi in Scripturâ vocantur *seirim*, id est, pilosi et hirsuti instar hirci, uti inter alios annotavit noster Delrio in Magia lib. 2, q. 27, sect. 3.

Ita legimus in Vitis Patrum lib. 6, tom. 2, numer. 12, Julianum Apostamat imperatorem summ habuisse demonem Azazel, sive emissarium, quem ipse ex Persia misit in Occidentem, ut ei inde responsum aliquod afferret; canique pervenisset demon ad locum in quo habitabat Publicus monachus, stetit ibidem per dies decem immobilis, quia monachus ille continuo

orabat, itaque impedithebatur ejus transitum. Regressus ergo demon, et rogatus à Juliano: *Quare tardasti?* Respondit: *Publius monachus transitum meum impedit, itaque ne infecta redeo. Julianus indignus minatus est Publico; verum intra panes dies Dei nutu interemptus est.*

Tertio, ali⁹ Azazel vertunt depulsorum, scilicet vindictæ divinae, hoc est, expiatorum: talis enim erat hic hircus.

Verum id, caprum Azazel, hebr. idem esse quod caprum abeuntum, vel emissarium: ita enim vertit nos et Septag. qui eum vocant *ἀετοπαντελές κεράτων*. Unde et Symmach. et Aquila vertunt, *caprum qui emittitur in solitudinem*, teste Theodoro. Compositum enim azazel ex es, id est, caper, et azal, id est, abilitatus est; dicitur caper es, eō quod olfahrtum frontem cornibus gerat, à rad. azaz, id est, firmarit, robacrit: porri tamē præstigitur azazel, ut significet discrecionem et terminum sortis, idemque est quod prepositio pro: sors enim unius hirci erait *Iadon*, id est, pro Bonino, ut scilicet illi immolatur; altius vero erait *laazazel*, id est, pro capro emissario, ut scilicet emitteretur quasi placuum populi in desertum.

De hoc ergo capro dicitur: *Statuet (Pontifex) eum coram Domino, ut fundat super eo preces, ut scilicet confiteatur peccata sunt et populi. Deinde roget ut illa transferat in hircum. Unde hinc est ad expandendum in eo, hoc est, per eum. Hoc per propria dicuntur: nam emissio hirci hujus fideliter peracta expiatione Sancti sanctorum, postquam pontifex inde redisset, ut patet v. 20 et 21.*

Hic ergo hircus emissarius erat quasi anathema, calthoma et pæcuniam populi, cui populus per pontificem omnia sua peccata imponebat, ut ille iis onustus, ea secum extra castra efficeret in desertum: perinde ac Romani et Graci tempore communis pestis aut huius homines pæculares seligebant, eosque necando dīs devorabant ad cladem avertendam; quale pæculum fuit Curtius qui in latum urbem sese precipilem dedit. Quia in re plura 1. Corint. 4, 15.

Hinc etiam apud gentiles erant dīi *ἀετοπαντελές, ἀετόπαντελοι, λύστε, πίκοι*, id est, emissarii, depulsores malorum, avertentes, solventes, fugantes mala; hinc et depulsoria sacra dicta sunt, que de diis depellebant et mala averrancibus liebant, quod Girald. syn. 1.

VERS. 11. — *OFFERET VITULUM.* Non erat hec vitula rufa de quā Num. 19; illa enim extra castra, pro peccato populi, hic vero in tabernaculo, pro peccatis saecordum immolabatur.

VERS. 12. — *ASSUMPTOQUE THURIBULO, ET HAURIENS MANU COMPOSITUM THYMAMA, COMPOSITUM EX STACIE, ONYCHIA, GALBANO, ULI, PRÆSCRIPTUM EST EXODI 50, v. 54 et 55.*

VERS. 12 et 13. — *INTRABIT IN SANCTA* (in Sanctum sanctorum; quod pluraliter vocatur Sancta, ad emphasin: erat enim sanctissimum) *UT POSITIS SUPER IONEM AROMATIBUS, NEBLA EORUM ET VAPOR OPERIBAT ORACULUM QUOD EST SUPRA TESTIMONIUM* (id est, supra

arcam, in quā est testimonium, id est, lex sive tabula legis, ut dixi Exodi 25, 21), *ET NON MORIATER.* Quia si non adoleverit thymama, quod fumo suo operat oraculum sive propitiatorium, et corpus illud à me assumption in eo residens, morietur, cō quod illud vide præsumpti.

Tharibula sunt corda Christi et sanctorum; ignis est Spiritus sanctus; thymama sunt virtutes; sufficiunt orationes sanctorum, Apocal. 8, 4. Quod ergo Aaron jubeat thuribulum de igne altaris implore, præsigillat potestatem Christi, qui mentem humanam, quam pro nobis assumpsit auro justitiae radiante, spiritualis amoris facibus inflammavit; pari modo qui Christi sunt, et ipsi thuribulis suis ignem impunent, et incendiad, quia ex amore divino virtutes concepientes, ad ecclœstium promissorum beatitudinem desideria sua extundunt, sed adiuvare cum morore et in enigmate. Unde nebula hic ex his ascendere dicitur, quam aliquando secenta est flamma, cum videbant ex facie ad faciem: atque hi vitam inveniunt, et mortem evadunt, inquit Radulph.

Pulchri⁹ S. Ambri. explanans illum Psal. 118, *ignitum eloquium tuum nimis, et servus tuus dilexit illud*: *Quem, ait, Dominus ignem novo sparsit testamento, qui secretus mentum divine ardore cognitum inflammat affectus, qui vaporē fideli et devotionis adoleret, qui cupiditate virtutis accenderet. Hoc igne calcatus dicit Jeremias: Et erat ignis flammingerans in ossibus meis. Hoc sermonum igne coelestium vaporoli Cleophas et ille altius, qui simul cum Domino ab Jerusalem usque ad castellum conferuerat iter, dicebant: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret nobis Scripturas? Et rursum: Portis ut more dicitio, durus sicut infernus annulato. Durus zelus, quem vitæ hujus nulla vincit illecebra. Durus sicut inferi, per quem peccato morimur, ut vinnam Deo. Et S. Chrys. hom. 52 in Acta: Qui igne Christi, ait, captus fuerit, talis fit, qualis esset homo solus super terram habitans. Ad eum nihil cura est ei gloria et ignominia. Tentationes autem sic contemnit, et flagella et carceres, quasi in alieno corpore patet, et quemadmodum si adamantium possideret corpus. Quer autem suavia sunt in hac vitâ, ita ridet, et non sentit, sicut nos ipsi mortui corpora mortua. Et sicut musca in medium flammæ non incidat, sed fugient, ita et affectiones ad illos occidere non audent.*

VERS. 14. — *TOLLET QUOCHE DE SANGUINE VITULI, ET ASPERGET DIGITO SEPTIS CONTRA PROPITIATORIUM, VERSUS PROPITIATORIUM (non enim sanguis hic tangebat vel attingebat ipsum propitiatorium, ut recte advertit Abul.). Causa erat, non quod propitiatorium peccasset, sed quod ipsum peccatis populi, in cuius medio erat, toto anno commissis quasi polutum et contaminatum videretur; ut ergo haec pollutione tolleretur, sacerdos, et populus qui causam pollutionis dederat, dabant sanguinem hirci et vituli pro sanguine suo, cujus, uti et mortis, rei erant. Expatio autem huc fiebat non in altari holocaustorum, quia illud satis quotidianis sacrificiis expiabatur; sed in altari thymiamatis, et in Sancto sancto-*

rum : que duo quasi sanctissima, maximè Deum, qui offensus et placandus erat, representabant.

AD ORIENTEM. Id est, versus anteriorem partem propitiatoriū primò sibi ingrediēti occurrentem : nam illa respectu posterior erat ad Orientem, sicut Sanctum sanctorum per consequens erat ad Occidentem. Unde absolutè loquendo, sacerdos expiabat eo situ quo Iudei orabant, scilicet conversus ad Occidentem, puta conversus ad Sanctum sanctorum, quod erat ad Occidentem ; dicitur tamen hic expiare ad vel potius contra Orientem, non mundi, sed propitiatoriū, id est, contra vel versus anteriorem partem propitiatoriū ; haec enim spectabat Orientem, illiciē obversa erat. Ita Catejan, Abulens, Vatablus.

Allegor. aspergunt sanguis hic septies contra propitiatoriū, ut significetur quid sanguine et morte Christi, intercedente divinā propitiatione, sepioriū Christi gratia confundit fidelibus, quā cœlum intrœcent : sic aspergit versus Orientem, id est, Christum, qui lucem justitiae contulit nobis, ut jam mutati audiamus illud Apostoli Ephes. 5 : *Eritis aliquando tenebre, nunc autem lux in Domino.* Ita Radulph.

VERS. 15. — *CUMQUE MACTAVIT HIRCUM PRO PEC-
CATO POPULI, INFERET SANGUINEM EJUS INTRA VELUM,*
puta intra Sanctum sanctorum; *infaret*, nimis simul cum sanguinem vituli, de quo v. 11 et 14 ; alioqui enim his eodem die debunis pontifici ingrediēti Sancta sanctorum, cùm tantum semel id ei licet, ut patet Hebr. 9, 7.

Allegor. Christus per sanguinem vituli, id est, sui ipsius et per sanguinem hirci, id est, per mortificationem et penitentiam populi, expletum sanctuarium, non quasi illud in se immundum sit, sed ut signetur future vita sanctificatio presenti contritione aquirena, inquit Radulph.

VERS. 17. — *NULLUS HOMINUM SIT IN TABERNACULO, QUANDO PONTIFEX SANCTUARIUM INGREDITUR.* In tabernaculo, id est, in priore tabernaculi parte, qui dicitur Sanctum : nam in Sanctum sanctorum, nulli unquam, nisi pontifici intrare fas erat. Preciputum hic ergo, ne ullus aliorum sacerdotum sit in Sancto, eo tempore quo pontifex ingreditur Sanctum sanctorum, idque ad reverentiam maiestatis Dei, et ne Deum ex Sancto sanctorum loquenter pontifici, alii sacerdotes in Sancto audiire possent.

Allegor. omnes discipuli Christi in ejus passione (per quam ingressus est in Sanctum sanctorum, puta in cœlum) ab eo recesserunt et fugerunt : rursus vix illius aliorum tunc salutis sue curam gessit. Ita Israh. et Radulph.

Nota. Tabernaculum significat totum sanctuarium, constans Sancto et Sancto sanctorum ; synedochie tamen nunc unam, nunc alteram partem significat ; subiunct enim singulae partes vocantur tabernaculum ; hinc tabernaculum quadrupliciter sumitur : primò, pro atrio tabernaculo, ipsisque tabernaculo ; secundò, pro toto tabernaculo, excluso atrio ; tertio, pro sancto, ut hic sumitur ; quartò, pro Sancto sanctorum, ut accipitur v. 16 praeceps. Ita Abulens.

VERS. 18. — *CUM AUTEM EXIERIT AD ALTARE (thy-
miamatis) QUOD CORAM DOMINO (propitiatorio, in quo
residet Dominus) EST, ORET PRO SE ET PRO TOTO POPULO,*
uti praecessit ; erat enim haec una communis omnium expiatio. Ita Abulens.

VERS. 20. — *POSTQUAM EMUNDAYERIT SANCTUARIUM* (Sanctum sanctorum) *ET TABERNACULUM*, id est, Sanctum, quod expiatur per hoc quid expiatur altare thymiamatis quod in eo situm est, per ritum qui jam præcepit. Ita Abulens.

Tropolog. Sanctum sanctorum significabat cœlum ; Sanctum, viro perfectos hojus vite, unde altare thymiamatis, quod erat in Sancto, significabat sanctos deditos contemplationi, et rebus coelestibus ; atrium significabat communem laicorum vitam, ut dixi Exodi 26, sub initium. Atrium ergo quotidie expiabatur, quia in altare holocaustorum, quod erat in atrio, quotidie sacrificabatur : imperfecti enim ab frequentes lapsus, frequenti et quasi continua indigent penitentia. Sanctum vero semet in anno expiabatur, quia viri perfecti, licet inculpati videantur vivere, tamen ex hac vita egredi non debent sine penitentia, ut docuit et exemplo suo ostendit S. Augustin., teste Possid. in ejus Vitâ, et S. Fulgent., cuius in morbo hæc erat vox : *Domine, da mihi hic modo patientiam, et postea indulgentiam.* Sanctum sanctorum denique expiabatur, quia ecclesiam penitentiam aperitur. Ita ferè Radulph. Hoc est quod dicebat abbas Menas apud Iohann. Moscum in Prato spirit. c. 159 : *Omnia retus penitentiam agere debet, juvenes simul ac senes, ut eternæ vita frui cum gloriâ et laude mercantur ; juvenes quidem, quia in flore aetatis, cum fervet concupiscentia, cervicem suam sub jugum judicis miserunt ; senes vero, quia involunt sibi ex multis temporibus madorum anticipatione transference ad mortales poteuerunt.*

VERS. 20 et 21. — *TUNC OFFERAT HIRCUS VIVENTEM, ET POSITA UTRIQUE MANU SUPER CAPUT EJUS, CONFITEA-
TUR OMNES INQUITATES FILIORUM ISRAEL, ET UNIVERSA-
DELECTA ATQUE PECCATA EORUM :* que IMPRECANS CAPITU-
EJUS, EMITTET ILLUM PRO HOMINEM PARATUM, IN DESER-
TUM. Hic est caper emissarius, cui sacerdos impre-
cabatur peccata populi, non ut culpa (huc enim fieri nequit), sed ut pena à populo in hircum transiret, pena, inquam, quā Deus hic temporaliter eum in communi affligere solebat pro peccatis : nam aliqui peccata integra culibet peccatorum sigillatum hænde, vel hic, vel in Purgatorio, aut inferno remanebant et restabant, nihilque haec ceremonia ex illis demebat. Ita Abulens. Iudei tradunt, aut potius fabulantur, pontificem hoc die alias quoque preces effudisse, perisseque primò, bona et felicia tempora ; secundò, ne a tribu Iuda sceptrum auferretur ; tertio ne quis egredet in populo ; quartò, ne Deus stultas hominum particularium preces exaudiret, que bono communis sunt noxie, ut qui proficiscuntur serenam auram optant et petunt, cum fortè terra et bono communis magis pluvia conveniat. Refert hec Oleaster.

VERS. 21. — *PER NOMEN PARATUM.* Hebr. est di-
micit cum per manum viri iti, id est, temporis, puta

hoe tempore ad id paratum. Ita Septuag., Chald. et noster. Alter verit Oleaster : *Per virum temporis, ait, id est, per virum senem, aut multo tempore in solitu-
dine versatum.*

In DESERTUM, ubi hic caper emissarius devoretur a feris, itaque quasi piaculum, huic penas peccatis populi debitas, et in ipsum translatas. Sic et gentiles Pani, deo pastorum qui in desertis agunt, sacrificabant hircum : qui ad specum agebatur in quo Pan ipse diversus putabatur, uti docet Lucianus.

Tropolog. confiteatur sacerdos peccata populi super caput hirci emissarii, quia confiteri debent electi, quid et ipsi naturâ fuerint filii ira, et digni similitati, nisi gratia subveniasset ; et sic in aternum cantent misericordias Domini, dicantem : *Misericordia Domini, quia non sumus consumpti* : Et : *Nisi Domini-
nus exercitum reliquistis nobis senem, quasi Sodoma-
nus fuissemus.* Rursus imprecabatur pontifex peccata populi capiti hirci, qui ora Christus ut ira divina indignationis, cui etiam electi fuero obnoxii, illis per gratiam absolutis, in caput reproborum tantum retrorsequeatur, non ut illi aliiquid ultra meritum sustineant, sed ut communem reatum soli portent. Homo ducens hunc hircum in eremum pariter est Christus, qui in die iudicii reprobus dicit : *Ite, maledicti, in ignem aeternum.* Ita Radulph. Misera et horrenda erit horum soris ; sicut enim cadaverum omnium caro eius est verium, ita animalium damnatarum vita erit mortis esca, idque in aeternum. Rursus, siue boscum in pratis depascitur, non à radice, ubi illius est vita, eam convellendo, sed carpit tendendo et incidente : ita anima in pennis illis infinitis posita, absque sua substantia consumptione, a perpetuo quasi vulture morsu dilaniatur, sed non absimilatur.

VERS. 27 et 28. — *VITULUM AUTEM ET HIRCUM,*
QUI PRO PECCATO FUERANT IMMOLATI, ET QUORUM SAN-
CUIUS ILLATUS EST IN SANCTUARIUM, ASPIRABUNT FORAS
CASTRA, ET COMBURUNT IGNI, TAM PELLIS QUAM CAR-
NES FORUM AC FIMUM, ÓB CAUSAM DICTAM C. 4, V. 12,
ET QUICUMQUE COMBUSSET EA, LAVABIT VESTIMENTA
SUA ET CARNES AQUA. *Quicunque* scilicet ex populo : nam sacerdotis tantum erit vitulum et hircum immolare, sanguinem effundere et aspergere : haec enim erant functiones sacerdotiales, quibus peractis aliquis ex populo carnes, pellim et fimus vituli et hirci effundat extra castra, ibique ea crevrebant usque ad pulvrem.

Allégor. simus et pellis vituli, est crucis Christi ignominia ; extra castra hac comburuntur, quia extra urbem passus est Christus, et extra Judeam in gentes fructum et gloriam suam crucis extendit : unde et hircus pro peccato ibidem comburitur, ut significetur Christus extra synagogam in gentibus, genitum penitentia et conversione glorificatus : quicunque ergo combusserit, id est, combustum et tostum in cruce crediderit, lavel se, id est, sanctificet seipsum, ut castrovum supernorum mereatur ingressum, inquit Radulph.

VERS. 29. — *ERITQUE VOBIS HOC LEGITIMUM SEM-
PERNUN*, q. d. : Haec lex erit vobis perpetua et semper observanda.

VERS. 29 et 50. — *MENSE SEPTIMO, DECIMA DIE
MENSIS, AFFLIGETIS ANIMAS VESTRAS.* In HAC DIE EX-
PIATIONI ERIT VESTRI. Hinc et ex v. 32 patet hoc festum expiacionis, ejusque ceremonias peractas fuisse decimâ die mensis septimi ; quando scilicet Iudei, frugibus iam collectis, otium habent Deo vacandi, se expandi, Deoque gratias agendi. Unde totus ferè mensis septimus erat festus et sacer, ut patet Le-
viticus 23.

Hinc allegor. mensis septimus est tempus gratiae, in quo septem spiritus Dei missi sunt in omnem terram, Apocal. 5, in quo Christus sanctuarium aeter-

num ingressus est , trahens post se omnia secula , inquit Rudolph.

Nota. Festum expiationis incipiebat à vesperā diei nonūe , et durabat usque ad vesperam diei decimam mensis septimi , ut patet Levit . 25. , 52. Judei enim sua festa celebrabant à vesperā in vesperam ; expiatio autem hæc fiebat per pontificem , qui non tantum populum , sed et scipsum aliquos sacerdotes , quin et templum adorare Sanctum sanctorum expiabat , ut patet v . 53.

VERS . 29. — AFFLIGETIS (Hebr . tenui veri quoque potest , humiliabitis) ANIMAS VESTRAS , tum jegando , tum aliis modis carnem macerando.

Tradit Joseph. lib . 5. c . 10. hoc die expiationis Judeos jejuna solitos usque ad vesperam . Secundò , Abul . in Levit . 25. q . 22. ex quod hic dicitur . Affligeris animas vestras , colligit Judeis hoc die omnem delectationem fuisse vestitam : unde tertio , tradunt Judei , et adhuc servare dicuntur , eodem die absinduimus fuisse à potu , ab uxoriis , à balneis , calceos præterea abiiciendo esse ; quin inq. hoc die singulis propriis confitentur peccata sua , et pro eis illa plaga et verbena infligunt ; ut ego ex iis ipsius audiui . Erat enim hi dies penitentia ad expiationem promerendam , ut apud nos est quadrigafrons et parasevæ .

Hinc ut summatis omnes sensus mysticis huius loci complectar : alleg . hoc festum expiationis significabat expiationem sacrificii crucis Christi ; tropolog . significabat emundationem animalium , cum quotidianam et particularem , tum annuum omnibus communem in paschæ . Audi originem hic . Lom . 55: O nra festivitas , dies festus vocetur anima . Vide ergo si vis diem festum agere ; si vis at latet . Deus super te , afflige animam tuam , et humiliata eam ; non ei permititus explore desideria tua , nec concedas et lascivis cogor ; cum enim afflictus faciat anima , et humiliata in conspectu Domini , tunc reprobatior ei Deus , et tuas ad eam venit ille quem propositus Deus proprietam , Christus Jesus , Dominus et redemptor ejus . Compunctione enim expiat et sanctificat animam , hæc autem acquiritur meditatione novissimorum , et duplicitis sortis , de qua v . 8. Iba Abbas Ammon in Vitis Patrum lib . 5. tit . de Compunct . rogatus ut diceret verbum salificationis : Cogita , ait , quasi reni in carcere tibi die : Va mihi , quoniam habeo astre ante tribunal Christi : et quoniam habeo actuum tuorum reddere rationem ? si sic semper meditatus fuisti , potius salvus esse . Et Abbas Elias : Ego , ait , tres res iuno : primam , quando egressura est anima mea de corpore ; secundam , quando cursuram suam Deo ; tertiam , quando adversum me proferenda est sententia .

CAPUT XVII.

1. Et locutus est Dominus ad Moysen , dicens :

2. Louques Aaron , et filios ejus , et cunctis illis Israeli , dicens ad eos : Iste est sermo quem mandavimus Dominus , dicens :

3. Homo quilibet de domo Israel , si occidetur hominem , aut ovem , sive capram in castris vel extra castra ,

Theophilus archiepiscopus moriturus dixit : Beatus es , abba Arseni , qui semper hanc horam ob oculos habuisti . Abbas Agathon moriturus , tres dies mansit immobilis oculos apertos tenens ; pulsaverunt autem eum fratres , dicentes : Abba , ubi es ? et ille respondit : In conspectu divini iudicii assisto . Dicunt ei : Et tu times ? et ille dixit : Interim laboravi virtute quæ potuit , in custodiendis mandatis Dei : sed homo sum , et nescio utrum placuerint opera mea coram Deo . Dicunt ei fratres : Et non confidis de operibus tuis , quia secundum Deum sint ? Et dixit senex : Non presumo , nisi venero ante Deum ; alter enim sunt iudicia Dei , aliter hominum . Ibid . c . 11 de Sobrietate . Abbas Evagrinus dixit : Menor esto semper exsits tui , et non obviscaris eterni iudicij , et non eris delictum in anima tua . Ibidem . Insignis quidam abbas in eremo rigidè vivens , rogatus , Quoniam sustines laborem hunc ? respondit : Totus labor temporis mei , quem hic sustineo , non est idoneus comparari ad unum diem tormentorum , quo peccatoribus in futuro seculo preparantur . Ibidem c . 7 de Patientia . Alius senex dixit : In omni re increpem homo animam suam , dicendo ei : Menor esto , quoniam oportet te Deo occurgere . Ibidem lib . 7 . 21.

Anagogice , hoc festum significabat expiationem mortis mundi , et discretionem electorum à reprobis in die iudicii faciendam .

VERS . 30. — SABBATUM ENIM REQUIETIONIS EST .

Hebrei est , sabbatum subbat , sive quies quietis est , q . d . Summa quies hoc die vobis colenda et adhibenda est : celeberrima enim festa Judeis erant hæc duo : primò , sabbatum ; secundò , dies hic expiacionis . Unde nec in eis licet cibos parare , quod tamen alii festi permisum erat , ut patetib c . 25 . 27 .

VERS . 52. — SACERDOTIS QUI UNCTUS FUERIT , q . d . Qui

consecratus fuerit pontifex per unctionem capituli et maximum : hæc enim unctione initiator et consecrator ipse .

VERS . 34. — UT ORETIS , VOS , ò pontifices , deinceps secuturi : soli enim pontifices poterant expiare , et solemniter orare hæc die .

PECUT ICITOR (Moses) SICUT PREEPERAT DOMINUS MOYS . Mori , id est , sibi , est hebraismus . Porro fecit , non celebrando festum expiacionis , ut vult Iyran , hoc enim celebrandum erat mense septimo ; hæc autem gesta sunt mense primo , ut ostendi initio capituli : fecit ergo , id est , promulgavit Moses populo hanc Dei legem de festo expiacionis , suo tempore , puta mense septimo , in Chanaan seruando ; hoc enim preeperat ei Deus v . 2.

CHAPITRE XVIII.

1. Le Seigneur parla encore à Moïse et lui dit :

2. Parlez à Aaron , à ses fils , et à tous les enfants d'Israël et dites-leur : Voici ce que le Seigneur a ordonné ; voici ce qu'il a dit :

3. Tout homme de la maison d'Israël , ou des proselytes établis parmi eux , qui , voulant offrir un sacrifice au Seigneur , aura tué , dans ce dessin , un bœuf , ou une brebis , ou une chèvre , dans le camp ou hors du camp ,

4. Et non obtulerit ad ostium tabernaculi oblationem Domini , sanguinis reus erit : quasi si sauginem fuderit , sic peribit de medio populi sui .

5. Ideo sacerdoti offerre debent filii Israel hostias suas , quas occident in agro , ut sanctificentur Domino ante ostium tabernaculi testimonii , et immolent eas hostias pacificas Domino .

6. Fundetque sacerdos sanguinem super altare Domini ad ostium tabernaculi testimonii , et adolebit adipem in odore suavitatis Domini :

7. Et nequaque ultra immolabunt hostias suas demonibus , cum quibus fornicati sunt . Legitimum semper erit illis et posteris eorum .

8. Et ad ipsos dices : Homo de domo Israel , et de advenis qui peregrinantur apud vos , qui obtulerit holocaustum sex victimam ,

9. Et ad ostium tabernaculi testimonii non adduxerit eam , ut offeratur Domino , interibit de populo suo .

10. Homo quilibet de domo Israel , et de advenis qui peregrinantur inter eos , si comederit sanguinem , obfirmabo faciem meam contra animam illius , et disperdam eam de populo suo ,

11. Qui anima carnis in sanguine est : et ego dedi illum vobis , ut super altare in eo expiatis pro animabus vestris , et sanguis pro anime placido sit .

12. Idcirco dixi filiis Israel : Omnis anima ex ipsis non comedet sanguinem , nec ex advenis qui peregrinantur apud vos .

13. Homo quicunque de filiis Israel , et de advenis qui peregrinantur apud vos , si venatione atque accupio ceperit feram vel avem quibus vesiculitum est , fundat sanguinem ejus , et operiat illum terrâ .

14. Anima enim omnis carnis in sanguine est ; unde dixi filiis Israel : Sanguinem universæ carnis non comedetis , quia anima carnis in sanguine est ; et quicunque comederit illum , interibit .

15. Anima que comederit morticinum , vel captum à bestia , tanq. ad indigenus , quam ad advenis , lavabit vestimenta sua et semetipsam aquâ , et contaminatus erit usque ad vesperum : et hoc ordine munus fieri .

16. Quod si non laverit vestimenta sua et corpus , portabit iniuriam suam .

COMMENTARIUM .

VERS . 5 et 4. — HOMO QUILIBET DE DOMO ISRAEL , si occiderit boven , aut ovem , sive capram in castris vel extra castra , et non obtulerit ad ostium tabernaculi oblationem Domini , sanguinis reus erit . Aliqui hoc accipiunt de quæ occisione , non tantum ad sacrificium , sed etiam ad cibum , quasi hæc jubeat Deus , ut laniones et alii privati qui maectant boves , oves aut capras ad esum , ea non alibi maectant , quam in tabernaculo , nec maectant nisi ea prius obtulerint Domino . Id videtur velle Theodor . dicens pontificem Iudeorum ex hæc lego immolare adhuc eorum escu-

lenta animalia . Verum sic pontifex verè fuisse lanio , et tabernaculum fuisse locus lanienæ . Adde , impossibile fuisse in tantâ Iudeorum multitudine , ut omnes oves , boves aut capras , que per totam Judeam (nam de his que Hierosolyma ubi erat templum , ex-dehancientur , alia erat ratio , ut dicam Deut . 12 . v . 21) , maectabantur , adducerentur Hierosolymam , ibique in templo jugularerentur , et postea domum ad alias urbes reverbererentur . Quare certum et clarum est , hæc non agi de occisione ad cibum , sed tantum ad sacrificium ; agi enī hæc de immolatione victimarum ,

ut patet ex versu sequenti. Sensus ergo est, q. d.: Quicunque immolaverit sacrificaverit ovem, bovem aut capram extra tabernaculum, reus est mortis.

Dupliciter ergo sic immolans peccabat; primò, occidendo victimam si erat laicus, sic enim sacrificando usurpabat munus sacerdotale; secundò, idipsum faciendo extra tabernaculum. Uno enim in loco sibi immolari volebat Deus, idque ad arcendum periculum et suspicionem idololatria, et ne Iudei deos gentium in montibus, lucis et cavernis cohererent. Quapropter hisce causis cessantibus aliqui viri sancti Deo inspirante extra tabernaculum immolabantur, inquit S. Aug. qu. 16. Ita fecit Manoë pater Samsonis Judic. 15, 19; sic et Samuel, qui sacrificavit in Masphath; 1 Reg. 7, 9; et in Caligala, 1 Reg. 14, 15; et in Bethlehem, 1 Reg. 16, 2; sic et David immolavit in area Ornan, 2 Reg. 24, 18; et Elias in monte Carmelo, 3 Reg. 18, 25.

Allegoricè, tabernaculum est Ecclesia, extra quam nullum sacrificium, aut etiam martyrum Deo placere potest. Ita Radulphus.

VERS. 4. — **SANGUINE REUS ERIT**, q. d.: Mortis reus erit, morte à judee plectetur, si res constet; si res lateat, à Deo puniatur. Unde sequitur, QUASI SI SANGUinem FEDERIT, SIG PERBIT DE MEDIO POPULI SUI, q. d.: Occidetur perinde, ac hominida occiditur. Ob hanc legem Israelitæ bellum appararunt contra Rubenitas, qui aliud altare exerexerat, Josue 22, v. 12.

VERS. 5. — **IDEO NE REIANT SANGUINIS ET MORTIS,** SACERDOTI OFFERRE DEBENT FILI ISRAEL HOSTIAS (vides hic tantum agi de hostiis et sacrificiis, ut dixi v. 3) SUAS, QUAS OCCIDENT IN AGRO. Puta quas more aliarum gentium occidere et immolare solent in agro, idque non Deo, sed demonibus, ut dictur v. 7, vel quis alius in agro occideret et immolarent, nisi nos hac vetaret. Id patet ex eo quod sequitur: *Ut sanctificentur (offerantur et consecrarentur) Domine ante ostium tabernaculi testimonii, et immolent (non ergo iam occidere aut immolare, sed immolari solite erant hec victimæ in agro) eas hostias pacificas Domino.* Sub pacificis et holocausta et victimas pro peccato intellige. Solas tamen pacificas hic nominat: nam tales ferae demonii immolabant, quia pacificas ad offerendum faciliiores erant et crebriores, eò quod magna carum pars offerentibus cederet in epulum. Unde Deus ut Iudeos ad se suaque sacrificia invitet, pacificas tantum illis hic proponit et nominat.

VERS. 6. — **FUNDET SANGUINEM SUPER ALTARE, per circuitum altaris,** ut patet c. 5, 2.

VERS. 7. — **ET NEQUAMM IMMOLABUNT HOSTIAS SUAS DEMONIBUS, CUM QIBUS FORNICATI SUNT.** *Demonibus*, puta Satyris, inquit Vatablus. Hisce enim congruit vox Hebreæ sc̄rim, quod à sear, id est, pilo, deducitur. Unde propriè significat eos qui pilosi sunt et hirsuti, instar hircorum; tali enim specie et forma apparet olim dæmones in sylvis, agris et montibus: et hi sunt Fauni et Satyri, quibus geniti-

les ibidem sacrificabant, quod hic Judeis prohibet Deus.

CUM QIBUS FORNICATI SUNT, id est, quibus adhaeserunt et sacrificabantur.

Nota. Idololatria in Scripturâ vocatur forniciatio, et idololatre dicuntur fornicari cum idolis; quia religio Deo vero sposo suo, dant se amori et cultui altiori, videlicet dæmonis. Hinc patet, Iudeos ante haec tempora, cùm adhuc in Egypto agerent, coluisse idolatri, et dæmonibus sacrificasse; idem patet ex Eccl. 16, 22, et seq.

HOMO DE DOMINA ISRAEL (homo Iudeus) ET DE ADVENTIS (de gentilibus ad judaismum conversis, sive proselytis, hi enim passim in Pentateuco vocantur adveni) qui PERVERGANTR, hebr. *ingr*, id est, qui morantur, INTEREOS, tanquam adveni et peregrini, SI COMEDERIT SANGUINEM, CONFIRMATO FACIEN MEAM CONTRA ANIMAM ILLIUS, ET DISPERDAM EAM DE FOEPOLO SUO, scilicet occidam eum, et celeri morte puniam in hac vita, et reprohalo eum in futura, ut videlicet non censeatur, nec sit in populo patrii sui Abraham, nec in sancto canticorum: sed eum inter praeputium habentes et alienigenas, inquit Iych., ac consequenter inter reprobos et damnatos constituant; sic enim è contrario dicitur Abraham congregatus ad populum suum, Genes. 25, 8; et Isaæ, Genes. 35, v. 29; et Jacob, Genes. 46, v. ultimo. Vetatur hic Iudeis eas sanguinis sub pena mortis et damnationis, ut patet ex vers. 4, ob causam quam Deus subdit dicunt:

VERS. 11. — **QUIA ANIMA CARNIS IN SANGUINE EST.** Non quasi sanguis ipse sit animatus, sive informatus anima, itaque in se sit vivus et vivat; hoc enim refutat philosophi; sed sensus est, q. d.: Quia anima, et per consequens vita carnis, id est, animalis, maximè consistit et conservatur in sanguine, quasi dispositione et vehiculo; eò quod sanguis præ alias humoribus calorem naturalem, et humidum radicale ministret et foreat, atque spiritus vitales formet et suggerat: sicut enim oleum aliq[ue] in lampade, ita sanguis aliq[ue] vitam, aud S. Augustin. q. 57. Rursum, quia sanguis visibilis significat animam invisibilē, ita idem S. August., max citatus. Sensus ergo est, q. d.: Veto vobis sanguinis osmum, quia vita animalis est in sanguine: volo autem ut vitam non comedatis, ne vitam alicui adimere discatis, atque ut longius vos arecam à crudelitate.

Tertio, quia, ut sequitur, sanguine victimarum fit expiatio pro animalibus vestris: cùm ergo sanguis mithi quasi sit sacer, volo vos ob me reverentiam omni omnino sanguine, etiam non immolatiō abstinere. Vide dicta c. 5, 17. Hac etiam de causâ, ait Theodoreetus q. 23, vetutus Deus Iudeis esum morticinorum, eò quod sanguis ab eis non fuerit separatus; quod intellige de morticinis sponte mortuis: nam aliqui alii etiam morticina, imò omnia cadavera Iudeis fuere vetita, verbi gratia, quia jugulata et occisa in agris projecta jacebant, in quibus non habet locum haec ratio Theodoreti, cùm per jugulationem sanguis eorum effusus sit.

hinc idem est captum à bestiâ, quod à bestiâ dispersum et pragustatum.

LAVABIT VESTIMENTA SUA, si ignorans tale quid commederit (nisi si sciens comedisset, gravius mulctatus fuisset) insuper offeret sacrificium prescriptum cap. 4, 27.

ET HOC ORDINE MUNDUS FIET. Hebr. et mundus erit, factis scilicet hisce ceremoniis quas hic prescripsi.

Vers. 16. — **QUOD SI NON LAVERIT VESTIMENTA SEA, VEL CORPUS, PORTABIT INQUITATEM SUAM**, id est, penas iniquitatis et inobedientiae sue feret, et dabit: et si quidem omisserit hanc sui expiationem per oblivitionem, offeret sacrificium sanctum c. 5, v. 2, atque hinc dicitur Deus peccatum transferre in victimam, cùm penam peccati condonat offerenti, canique in victimam transfert: sin sciens omisserit, graviter peccavit, nec sacrifici expiabitur, sed penitentia et satisfactione Deo facta.

Tropologicè, bestiae sunt dæmones et homines feroci moribus, à cultu pietatis extranei. Capti à bestiâ sunt ii, qui ab illis sunt decepti et impulsi ad peccatum. Tales non sunt comedendi, id est, imitandi, sed arguendi; si comedere, id est, imitari, quem contigerit, hic lavet vestes et carnem, id est, per penitentiam conversationem purget ab opere, et conscientiam à prava voluntate; atque immundus erit non videtur verum, nam lex illa Exod. 22 non loquitur de canibus, sed de bestiis agri (id est, feris) ut haberet Chaldeus, Septuag. et noster. Captum ergo et lanitatum à ferâ comedere non poterat Jóthai, poterant tamen comedere captum à cane.

Vers. 14. — **ANIMA ENIM OMNIS CARNIS IN SANGUINE EST.** Hebreia, anima omnis carnis est sanguis ejus, non quod propriè anima sit ipse sanguis, ut voluerint nonnulli, philosophi teste Aristotle, l. 1 de Animali; sed causaliter et concomitantem hoc accipi debet, q. d.: Vita omnis carnis causatur, sustentatur et declaratur per sanguinem. Unde sequitur in Hebreo; *sanguis est (reputatur) pro animâ, ut si illum tollas, tollas et animam et vitam.* Audi S. August. l. 2 cont. adv. legis et Proph. c. 6: *Sic, ait, dictum est, anima omnis carnis est sanguis, quomodo dictum est.* Petra erit Christus, scilicet non quia hor erat, sed quia hoc significabatur: non autem frusta lez animam voluit significare per sanguinem, rem scilicet invisibilē, per rem visibilem; quia sanguis per venas omnes ab ipso corde diffusus, in nostro corpore plus ceteris humoribus principiat; ita ut ubique fuerit vulnerum infictum, non humor aliis, sed ipsi procedat: ita quoque anima, quia omnibus quibus constans invisibiliter prævalet, illo metu significatur, quod omnibus quibus constans visibiliter prævalet. Addo ex sanguine fieri spiritus vitale et animales, ut docent medici. Sanguis ergo spiritui servit, spiritus sensibus, sensus rationi.

Vers. 15. — **ANIMA ETIAM COMEDERIT MORTICINUM,** per se mortuum, VEL CAPUT A BESTIA, à ferâ aliqua dispersum et pragustatum: ita enim vertit noster, Septuag. et Chald. Exod. 22, 31. Sed quia ordinariè id quod capiunt ferâ, hoc disperpent et comedunt,

Nota. Aptè diabolus vocatur bestia et fera; nam primo, ut S. Petrus ait, ipse quasi leo rugiens circuit, quarens quem devoret. Secundo, quia, ut ait S. Basilius, sicut pardalis in hominem ita furi, ut, si vel ejus imaginem pictam videat, can concepat et dilaceret: ita diabolus, cum Deo, quem odit, nocere non possit, ejus imaginem, scilicet hominem, insectatur. Tertiò,

auctor de Simplici. Prelator. apud S. Cyprianum; Diabolus, ait, dicitur est serpens, quia cum latenter obrepit, cum per pacis imaginem fallens oculis accessibus serpiti (unde et serpentis nomen accepit) ea est ejus astuta, ea est circumveniens hominis coxa et laboriosa fallacia, ut assero videatur noctes pro die, venenam pro salute, desperationem sub obtentu spei, perfidiam sub protecta fidei, Antichristum sub vocabulo Christi: ut diam veri similitudinem monitus, veritatem substitutae frustre:

CAPUT XVIII.

1. Locus est Dominus ad Moysen, dicens :

2. Louque filii Israel, et dices ad eos: Ego Dominus Deus vester.

3. Juxta consuetudinem terra Egypti, in qua habuistis, non facietis; et juxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus sum vos, non ageatis, nec in legitimis eorum non ambulabitis.

4. Facietis iudicia mea, et præcepta mea servabitis, et ambulabitis in eis. Ego Dominus Deus vester.

5. Custodite leges meas atque iudicia, que faciens homo, vivet in eis. Ego Dominus.

6. Omnis homo ad proximan sanguinis sui non accedit, ut revelet turpitudinem ejus. Ego Dominus.

7. Turpitudinem patris tui et turpitudinem matris tue non discoveries: mater tua est; non revelabis turpitudinem ejus.

8. Turpitudinem uxoris patris tui non discoveries: turpitude enim patris tui est.

9. Turpitudinem sororis tue ex patre, sive ex matre, quia domi vel foris genita est, non revelabis.

10. Turpitudinem filie filii tui vel neptis ex filia non revelabis: quia turpitude tua est.

11. Turpitudinem filie uxoris patris tui, quam perperit patri tuo, et est soror tua, non revelabis.

12. Turpitudinem sororis patris tui non discoveries: quia caro sit patris tui.

13. Turpitudinem sororis matris tue non revelabis, et quod caro sit matris tue.

14. Turpitudinem patris tui non revelabis, nec accedes ad uxorem ejus, quia tibi affinitate conjungitur.

15. Turpitudinem nurus tue non revelabis, quia uxor filii tui est, nec discoveries ignominiam ejus.

16. Turpitudinem uxor fratri tui non revelabis, quia turpitude fratri tui est.

17. Turpitudinem uxor tue et filia ejus non revelabis: filiam filii ejus, et filiam filii illius non su-

tur. Nam transfigurat se in angelum lucis. Quarti S. Marthi, teste Sulpitio in ejus vita: Cordatensem diecensem visitaturus projectus, cum discipulis, visit merulos in flumine piscari, piscum prædam sequi, et rapacem ingluviem assiduis urgere capturis. Tum dixit: Forma haec diabolus est, qui insidiatur incautis, capiunt nescientes, captos devorant, exsaturari non querunt devoratis.

CHAPITRE XVIII.

1. Le Seigneur parla à Moïse, et lui dit :

2. Parlez aux enfants d'Israël, et dites-leur de ma part : Je suis le Seigneur votre Dieu.

3. Vous n'agirez point selon les coutumes du pays d'Egypte, où vous avez demeuré; et vous ne nous conduirez point selon les mœurs du pays de Chanaan, dans lequel je vous ferai entrer; vous ne suivrez ni leurs lois ni leurs maximes.

4. Vous exécutez mes ordonnances, vous observez mes préceptes, et vous marcherez selon ce qu'ils vous prescrivent. Je suis le Seigneur votre Dieu, et vous devez m'obéir.

5. Gardez donc mes lois et mes ordonnances; l'homme qui les gardera y trouvera la vie, et voici ce que je vous ordonne d'observer.

6. Nul homme d'entre vous ne s'approchera de celle qui lui est unie par la proximité du sang, pour courir en elle, par une alliance incestueuse, ce que la pudeur veut qui soit caché. Je suis le Seigneur, et je veux que vous soyiez exemptes de toute impureté.

7. Vous ne découvrirez pas ce qui doit être dans votre corps, en violant le respect dû à votre père; elle est votre mère. Vous ne découvrirez rien en elle contre la pudeur, ni du vivant de votre père, ni après sa mort.

8. Vous ne découvrirez point ce qui doit être caché dans la femme de votre père, qu'il a épousée après la mort de votre mère, parce que vous blesseriez le respect dû à votre père.

9. Vous ne découvrirez point ce qui doit être caché dans la fille de votre père ou de votre mère, qui est née ou dans la maison ou hors de la maison d'un mariage légitime ou non légitime.

10. Vous ne découvrirez point ce qui doit être caché dans la fille de votre fils, ou dans la fille de votre fille, parce que ce serait à votre propre confusion, puisque ce serait déshonorer votre propre chair.

11. Vous ne découvrirez point ce qui doit être caché dans la fille de la femme de votre père, qu'elle a enfanté à votre père et qui est votre sœur de père, qu'elle soit née d'une autre mère.

12. Vous ne découvrirez point ce qui doit être caché dans la sœur de votre père, parce que c'est la chair de votre père.

13. Vous ne découvrirez point ce qui doit être caché dans la sœur de votre mère, car c'est la chair de votre mère.

14. Vous ne découvrirez point ce que le respect dû à votre oncle paternel veut qui soit caché, et vous ne vous approchez point de sa femme, parce qu'elle est unie d'une étrîte alliance.

15. Vous ne découvrirez point ce qui doit être caché dans votre belle-fille, parce qu'elle est la femme de votre fils; et vous ne laisserez couvert ce que le respect veut qui soit caché.

16. Vous ne découvrirez point ce qui doit être caché dans la femme de votre frère; vous ne l'épouserez point, ni de son vivant, ni après sa mort, s'il a laissé des enfants, parce que ce respect est dû à votre frère.

17. Vous ne découvrirez point dans votre femme et dans sa fille, ce qui doit et est caché; vous ne les épouserez point en même temps, ni l'une après la mort de l'autre; vous ne prendrez point la fille de son fils, ni la fille de sa fille, pour découvrir ce que l'homme

mes, et revelas ignominiam ejus, quia caro illius sunt, et talis coitus incestus est.

18. Sororem ixoris tue in pellucatum illius non accipies, nec revelabis turpitudinem ejus adhuc illa vivente.

19. Ad mulierem que patitur menstrua, non accipies, nec revelabis feoditatem ejus.

20. Cum uxore proximi tui non coibus, nec seminis commixtione maculaberis.

21. De semine tuo non dabis ut consecratur idolo Moloch, nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus.

22. Cum masculo non commiscearis coitu feminino, quia abominationis est.

23. Cum omni peccore non coibus, nec maculaberis cum eo. Mulier non succumbet jumento, nec miscetur ei, quia scela est.

24. Nec polluamini in omnibus his, quibus contamine sunt universae gentes, quas ego ejiciam ante conspectum vestrum,

25. Et quibus polluta est terra: cujus ego sceleris visitabit, ut evomiat habitatores suos.

26. Custodite legitima mea atque iudicia, et non faciatis ex omnibus abominationibus istis, tam indigena, quam colonus qui peregrinatur apud eos.

27. Omnes enim execrationes istas fecerunt accolas terre, qui fuerunt ante vos, et polluerunt eam.

28. Cavete ergo ne et vos similiiter evomiat, cum paria feceritis, sicut evomuit gentem, qui sunt ante vos.

29. Omnis anima, que fecerit de abominationibus his quippiam, peribit de medio populi sui.

30. Custodite mandata mea. Nolite facere que fecerunt hi qui fuerunt ante vos, et ne polluamini in eis. Ego Dominus Deus vester.

COMMENTARIUM.

VERS. 5. — NEC IN LEGITIMIS EORUM AMULATRIS. Legitima vocant leges, maximè ceremoniales: has enim proprie significat Hebreum *chukot*, q. d.: Genitus ritus et ceremonias quibus ipsi colunt sua idola et demones; aversibimini.

VERS. 4. — FACIETIS IUDICIA MEA ET PRÆCEPTA. *Judicia*, id est, præcepta judicialia, que justitiam et honestum convictionis inter te et proximum statuunt. Unde sequentes leges matrimoniales ad hec judicia pertinent, et præcepta, scilicet ceremonialis, quibus ritus et ceremonias quibus ipsi colunt sua idola et demones; aversibimini.

VERS. 5. — QUE FACIENT HOMO, VIVET IN EIS, q. d.: Servans has meas leges, à me vivat diuturna et prospera donabitur, ut ille in eis, id est, per ea, vel in eis, id est, in eorum observatione ad ea rursus compleundum, et in eis ambulantem vivat; ita Abensulus, Oicester, Vatablus; imò ictipsum inquit Apostolus Rom. 10, v. 4, 5 et 15, ubi hoc discrimen Testimenti

teté veut qui soit secret, parce qu'elles sont la chair de votre femme, et qu'une telle alliance est un inceste.

18. Vous ne prendrez point la sour de votre femme pour la rendre sa rivale; et vous ne découvrirez point dans elle, du virant de votre femme, ce que la pudeur veut qui soit caché.

19. Vous ne vous approcherez point d'une femme qui souffre ce qui leur arrive tous les mois; et vous ne découvrirez point en elle ce qui n'est pas pur.

20. Vous ne vous approcherez point de la femme de votre prochain, et vous ne vous souillerez point par cette union honteuse et illégitime.

21. Vous ne donnerez point de vos enfants pour être consacrés à Moloch, et vous ne souillerez point le nom de votre Dieu, en le donnant à ces fausses divinités et les honorant par des sacrifices abominables. Je suis le Seigneur.

22. Vous ne commettrez point cette abomination, ou l'on se sera d'un homme comme si c'était une femme.

23. Nous ne vous approcherez d'aucune hôte, et et vous ne nous souillerez point avec elle. La femme se prosternera point non plus, en cette manière à une hôte, parce que c'est un crime abominable.

24. Vous ne nous souillerez point par toutes ces infamies, dont se sont souillés tous les peuples, que j'assasier devant vous,

25. Et qui ont déshonoré ce pays-là: et je punirai moi-même les crimes détestables de cette terre; je ferai en sorte qu'elles rejettent avec horreur ses habitants de son sein, afin que vous occupiez leur place.

26. Gardez mes lois et mes ordonnances, et que ni les Israélites ni les étrangers qui sont venus demeurer chez vous, ne commettent aucune de toutes ces abominations.

27. Car ceux qui ont habité cette terre avant vous, ont commis toutes ces infamies exécrables, et l'ont tout-à-fait souillée.

28. Prenez donc garde que, commettant les mêmes crimes qu'ils ont commis, cette terre ne vous rejette avec horreur de son sein, comme il sera bientôt vrai de dire qu'elle a rejeté tous ces peuples qui l'ont habité avant vous.

29. Tout homme qui aura commis quelqu'une de ces abominations, péira du milieu de son peuple. Si donc vous voulez éviter ce malheur,

30. Gardez mes commandements: ne faites point ce qu'ont fait ceux qui étaient avant vous dans ce pays, et ne vous souillez point par ces infamies. Je suis le Seigneur votre Dieu.

COMMENTARIUM.

novi et veteris insinuat, quid vetus promitteret vivere in eis (suis legibus) id est, promitteret vitam temporalem, ad eas rursus continuè perficiendas; novum vero absolutè promittat vitam et salutem aeternam. Judei tanquam qui erant et sancti, hasce leges veteres servabant ex charitate: unde per hoc mererantur quoque vitam aeternam. Sed de eis hic ad litteram non agitur: nam et alibi passim bona, quae Judæi promittuntur, et terrena sunt et temporalia, non coelestia et aeterna, ut patet Exodi 23, 26; Dent. 7, 15; Isaie 1, 19; Aggai 2, 20; Malach. 3, 10. Idem voluit Chaldeus vertens, vivet vita seculi, id est, diuturna, quangam interpres Bibliorum regiorum vertit, vivet vita semipermanens.

Anagogie, sancti, inquit Radulphus, per Spiritum edocet, haec vitam ad terram viventium in colis reperiunt, ut ille qui canebat: *Credo videre bona Domini in terra viventium*; et Tobias, c. 2: *Filiis sanctorum sumus, et vitam illam expectamus quam Deus*